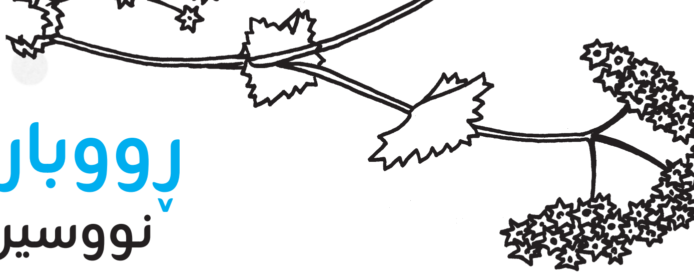

ڕووبار - ئاو - قسەی کانیاوەکان

نووسین و نەخشەکێشانی سیستەمی ڕووبار

- شەرمین کَیوقەن

ئەتنۆگرافییەک لەسەر بنەمای بناغەکانی کاری کۆمەڵایەتی-ئیکۆلۆژی کە لە دور پرسەکانی ئاو رادەوەستێت. نووسەر لە چوارچێوەی چەمکەکانی «جینۆلۆژیا» کار دەکات، پرسەکانی ئاو بە ژینگەی کۆمەڵگە دەبەستێتەوە. (هەندێک لەو چاوپێکەوتنانە پێش ساڵی 2020 ئەنجام دراون، و هەندێکی تریش لە نێوان ساڵانی 2020 بۆ 2025 تۆمار کراون).

چاوپێکەوتنەکان لەلایەن شەرمین کَیوقەن لەگەڵ کوردانی ناوچە جیاجیاکان ئەنجام دراوە، ئەوانیش :

ئەفشین، ئەمەل ئایدن، بەرفین ئێمکدار، بێریڤان عومەر، دلبەند ڕەواندوزی، گوڵستان ئۆنەر، بیشار ئیچلی، حەسەن چالاک، کانی حاجی، مندالانی خانکێ، مندالانی ورمێ، راستیار ڕەواندوزی،دایکی گولیزار، مۆنا ئیبراهیم، میدیا ستێرک، جەمیلە یاشار، سەمیحە یڵدز،هێرۆ...

گۆرانییە بەناوبانگەکان:
بووکی باران
شامیران
هۆنراوە:
خۆشەویستی - شێرکۆ بێکەس

هەڵسەنگاندن (ڕەخنە): سەمیحە یڵدز ، پەروین ئیمێکتار، لۆتا شیفەر
وەرگێڕان: سۆزدار جەعفەرزادە،
فیلێت مێریتۆ
پێداچوونەوە بە زمانی کوردی: سەمیحە یڵدز
وەرگێڕان و پێداچوونەوە کورمانجی و سۆرانی: ڕەشاد محمود احمد

1. تۆڕی ڕووبار و ئاو

“هەروەک چۆن خوداوەندی سۆمەری کۆن نامو و خوداوەندی ئاو ئاناهیتا ئەم تۆڕە ڕووبارەیان دروست کردووە، وەک ئەوە وایە هەزاران کانیاو لەسەر ئەم خاکە پۆشاکێکی ئاوییان دانیبۆن...” (Kanî 2020)

کانیاو و جۆگەکان و ڕووبارەکان و چەمەکان بەیەکەوە دەبەستنەوە و دەگەنە ڕووبارێن میزۆپۆتامیا دیجلە و فورات و بەمەش تۆڕێکی ئاوی بەیەکەوە گرێدراو دروست دەکەن.

هەر چەمێک، بە بناری زەوییەکەدا، بە درێژایی هێڵی چیای تۆروس-زاگرۆسدا دەڕوات، یان بۆ ئەوەی بچێتە دیجلە یان دەڕژێتە ناو ڕووباری فورات. لێوارەکان و کاریگەرییەکانیان لەسەر ئاو ئاماژەن بۆ ڕۆڵێکی گرنگ لە دروستبوونی چەمەکاندا. هەر دڵۆپێکی باران، هەر بەفر توانەوەیەک، هەموو هەلمێک ڕێگەی خۆی بەسەر لێواری زەویدا دەکات و لەگەڵ داهاتوودا یەکدەگرێتەوە. ئەم دوو ڕووبارە لەگەڵ لقەکانیان گەشە دەکەن وەک: مەنزور، میراد، ئاڤا سپی، جاقجاق، خابور... هەروەها ڕووبارەکانی باتمان، خزران، بۆتان، و زاب... وەک دەزانرێت هەموویان دەبنە ڕووباری گەورە.

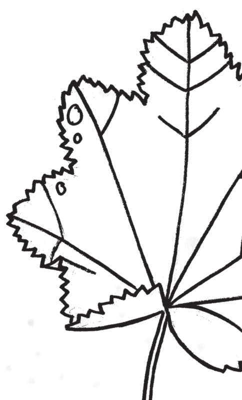

ئایا دەزانی کام لەم چەمانە دەڕژێتە ناو دیجلە یان فورات؟

ڕووبارە گەورەکان لە کۆتاییدا یەکدەگرنەوە و شەتولعەرەب پێکدەهێنن، لەوێشەوە دەچنە ناو کەنداوی فارسەوە. بۆ نموونە تەنانەت بچووکترین چەم ئاویش ڕێگەی خۆی بۆ سەرچاوەیەکی ئاوی گەورەتر و نزیکتر دەدۆزێتەوە. لەم ئاوەوە دەریاچەی وەک گۆلی وان، دەریاچەی ورمێ و دەریاچەی نەمرووت دروست دەبێت، هەروەها سەرچاوەی ئاوی خواردنەوە، کە لە بەرامبەردا بە سەرچاوەی ئاوی گەورەترەوە گرێدراون. ئەمانە پێکەوە تۆڕێک لە ڕووبارێکی دەوڵەمەند بە ئاو پێکدەهێنن و بەپێی وەرزەکان کاریگەرییان لەسەر ژیانی مرۆڤ هەیە.

بیرتە دوایین جار کەی بوو چاودێری جوڵەی چەمەکانت کرد؟ ئایا چاودێریت کرد؟

بەشێک لە ئاوی باران لە ژێر زەویدا دەڕژێت و بە هێواشی، بە درێژایی هەزاران ساڵ، کەنجینەی ئاو بەرهەم دەهێنێت - ئاوی شاراوە.
لە زۆر شوێن بیر هەڵدەکەندرێت و هێڵی ئاو دەکێشرێت.

حەز دەکەیت گوێت بخەیتە سەر زەوی و هەوڵی گوێگرتن لە دەنگی ئاوە شاراوەکان بدەیت؟

هەموو ئەم ئاوانە، لە میزۆپۆتامیا جەستەی ئاو پێکدەهێنن.
لەناوەوە ئاو زۆر شت لەخۆدەگرێت: ئەفسانە، چیرۆک لە ڕابردووەوە تا ئێستا، نیشانەکانی ڕێڕەوی ئیکۆلۆژی، خۆراکە ناوخۆییەکان و نیشانەکانی ئەو گۆڕانکاریانەی هەسارەکەمان بەسەریدا دێت.
چاودێریکردن و گوێگرتن و بەشداریکردن دەتوانێت یارمەتیدەرمان بێت لە مانای ڕاستەقینەی ئاو نزیک ببینەوە.
ئاو، ئێمە، مرۆڤ، ڕووەک و مرۆڤەکانی سەر ئەم هەسارەیە، هەمووومان پێکەوە هەناسە دەدەین.

2. «مەنزۆر ب ئازادی بهەرێکۆ!»

ئەوەندەی مرۆڤەکانی مۆنزور بە سروشت بەیەکەوە گرێدراون، خۆپیشاندانی زۆرێک لە کچانی ئەم سروشت بە هەمان شێوە بەهێزە. سەرەڕای ئەو کۆمەڵکوژییە زۆرانە، بەڵام لەسەر ڕێبازە پیرۆزەکەیان لە کەناری ڕووباری مونزوردا ماندوو نابن. سروود دەڵێنەوە و دەنگیان بەرز دەکەنەوە:
«با مەنزۆر بە ئازادی بڕژێت!»
"بەنداوەکانی وەک بەنداوی کابان یان بەنداوەکانی دروستکراو لەسەر ڕووبارەکان ناتوانن ڕێگری لە ڕۆیشتنی ئەم ڕووبارە ناوازەیە بکەن - ڕووباری مەنزورا"
ئەم ئاوە لە 40 کانیاوە دێت.
«مەنزوور...»

«مەنزور ماریێ بمارێکۆ!
چەمێ ماریێ بمارێکۆ!
موسێ مە ریێ بمارێکۆ!
پیسکۆڤی ما بمارێکا!
کۆما ریێ بماررێکۆ!
داریێ ما بمارێکا!»

وە کاتەی دارستانەکانمانیان سوتاند...
چەمێ لچە سوور بوو... ئەمرۆ دەوێرن ڕێی ئاوی چەمێ ئێمە ببرن!
بەڵام ئاوی چەمێ بۆ تەواوی هەرێم پیرۆزە. زۆر ئۆسجین ئەبەخشێ.
چەمێکی پڕ دەرمانە.
ئەو ئاوە... ئەخوازێ بە سەربەستی بڕژێتە موراد و
خۆی بگەیێنێ بە ئاوی فورات و بۆ هەمووان ببێتە شیفا!

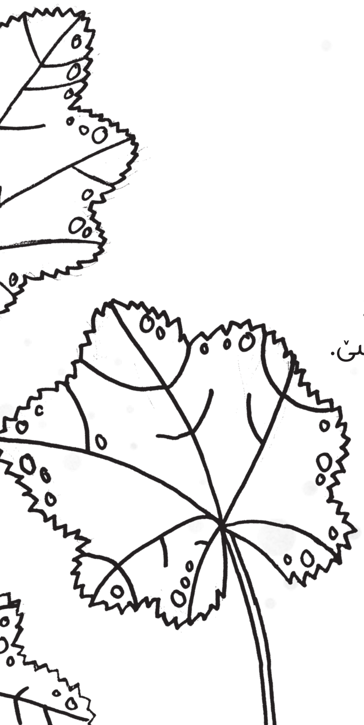

گەورەترین پرۆژەی بەنداو نوال لە ڕۆژهەلاتی ناو(HEPP) لەگەڵ چەندین بەنداوی تر، بووەتە بەربەست لەبەردەم ڕووباری زیندوو و دەوڵەمەندی مەنزور، کە ئاوەکانی شوێنی ماسی دەکەمەنە. بەنداوەکان نەک هەر ئاو دەگرن، بەڵکو بژێوی ژیانیش دەبڕن.

لە وەرزی بەهاردا هێشتا ڕووباری مەنزوور جوانتر دەڕوات.
لە مانگی ئایاردا خەڵک دەتوانن بە باشی چاودێری چل کانییەکان بکات، کاتێک بەرخەکان دێنە زایین.
وەک، دڵۆپێک لە زەویەوە دێنە دەرەوە...

تا ئێستا مەنزورێکتان بینیوە؟ چیرۆکەکان بەس نین بۆ مونزور.
خۆت بڕۆ بۆ کانی. (Gulizar 2012)

چەمەکان لە کوێوە سەرچاوە دەگرن؟
تا ئێستا سەردانی کانییەکی ڕووبارت کردووە؟
ئایا تەنها یەک کانییە یان وەک لە مەنزوردا چەندین کانیاوی تێدایە؟

.3دیجلە و بەرزبوونەوەی ئاستی ئاو

ئێستا لێشاوی ڕووباری دیجلە لە پشت ئەو بەنداوەی کە لەسەر شاری مێژوویی .حەسەنکێف دروستکراوە گیراوە
.وەک جاران بەفر نابارێت
«کۆتر و ئاژەڵەکانی دیکە چیتر ناتوانن بە ڕێگا کۆنەکانیاندا بڕۆن.»
(Hesen 2024)

لە خانکێ جۆری ماسی کەم بووەتەوە.
لە بنی ڕووبارەکەدا زیندەوەری ئاوی وردبین دەرکەوتن. بەهۆی کەمی ئاستی ئاوەوە پارچەی بچووکی بەردی لیمۆی سپی لە کەناری ڕووبارەکاندا دیارە. بۆ منداڵانی خانکێ، دەرکەوت کە ئاوی ڕووبارەکە تا زیاتر دەڕۆن، کەم دەبێتەوە.

زیندەوەرە وردبینەکان لە ڕووبارەکاندا زۆر هەستیارن بە گۆڕانکارییەکانی ژینگە. ئەم زیندەوەرە بچووکانە زۆر گرنگن لە پاککردنەوەی ئاوی ڕووبار و لقەکانی میزۆپۆتامیا. لە هەموو جیهاندا ژمارەی ئەو بوونەوەرانە لە دابەزیندایە، چونکە ئاستی ئاوەکە بەردەوام لە دابەزیندایە.

لە نزیک دێریک، لەسەر ڕێگای قامیشلۆ، ئەشکەوتی بەردی لیمۆ هەیە. لە دەوریدا منداڵان بە دوای ئەم بوونەوەرە بچووکانەدا ڕادەکەن - بەبێ ئەوەی بزانن چین و مەبەستیان چییە.

دەتوانی ئەوە بۆیان ڕوون بکەیتەوە؟
کام زیندەوەری وردبینی دەناسیت؟ زیندەوەری تر بەشدارن لە پاککردنەوەی ئاو؟

.4 فورات – یەککرتن، ئەڤین.

ئاو باری فیزیکی خۆی دەگۆڕێت، بەڵام هەمیشە لە بەرگەهەوای ئێمەدا دەمێنێتەوە. کاتێک پلەی گەرمی لە خوار سفرەوە بێت، دەگۆڕێت بۆ فۆرمی ڕەقی خۆی و دەبێتە سەهۆڵ. لە پلەی گەرمی نێوان 0 بۆ 100 پلەی سەدی، مۆلیکولەکانی بە ئازادییەکی مامناوەند دەجولێن و ئاو شلەیەکە وەک ڕووبارەکان دەڕژێت. لە پلەی گەرمی سەروو 100 پلەدا، مۆلیکولەکانی ئاو زۆر ئازاد دەبن، بە شێوەیەکی سەربەخۆ لە شێوەی هەڵمدا دەجولێن. لەم حاڵەتەدا چیتر بە بارستەی ئاو نازانرێت".

گەرما، گرێدانی لقەکانی ئاو لاواز دەکات.
بەم شێوەیە گەرماش بووەتە مەترسی لەسەر ڕووباری فورات. ئاستی ئاوەکەی لە دابەزیندایە.

کانزا قورسەکانی وەک جیوە و سیانید کە دەچنە ناو ئاوی ڕووبارەکە و بەنداوی گەورە و فشارە سیاسییەکان. هاوسەنگی ڕووباری فوراتیان تێکدا.

چیرۆکە ئەڤینی وەک مام و زین، شیرین و فەرهاد، و دیجلە و فورات نەک هەر باس لە خۆشەویستی دوو کەس لە نزیک ئاو دەکەن، بەڵکو باس لە قەیران و شەڕ و کۆچەکانی ئاو دەکەن.

کاتێک لە نەخشەی گووگڵدا سەیری ئەو ناوچانە دەکەین کە دیجلە و فورات لێی کۆدەبنەوە – پێش ئەوەی بینە شەتولعەرەب: دەبینین کە ئەمڕۆ دوو ڕووبارەکە وشک بوون. ئاستی ئاو پێش ئەوەی یەکتر ببینن زۆر دابەزیبوو.

“یەکگرتنی ڕووبارەکان دیاردەیەکی ورووژێنەر و ئەفسوناوی و بەهێز و نەرم و زیندووە... کاتێک دەبینم ئاوەکان چۆن کۆدەبنەوە، بیرکردنەوەیەکی زۆر دێتە مێشکمەوە. بەخۆم دەڵێم ئەم سروشتە چەندە دینامیکە! «لەبیرمان چووە چاودێری دەوروبەرمان بکەین.»
(Berfin 2025)

«ئاماژەی بەوەشکردووە، لەبیرمان چووە کە پێویستە سوپاسگوزاری ئاو و ڕووبارەکان بین.
لەبیرمان چوو باوەڕمان بە هێزەکانیان هەبێت و لە ڕێگەیەوە لە جیهانەکەمان تێبگەین.
چیمەنتۆمان لەسەر چیمەنتۆ ڕشت. کەناڵی زیاترمان دروست کرد.
پاشماوە و ژەهر و ئاوی پیس هەموویان پێکەوە تێکەڵ بوون.
چ ڕێگایەک بگرینە بەر، ئەگەر ڕێگاکانمان لەگەڵ سروشتدا نەگونجێت؟»
(Kanî 2020)

5. جۆگە و باران لە گۆرانییە فۆلکلۆرییەکان بۆ زەوییەکی زیندوو

زۆر کەس گۆرانی فۆلکلۆری شامیران لە ناوچەی دەریاچەی وان دەزانن کە لە زۆر بۆنەدا دەوترێتەوە. ئەم گۆرانیە چیرۆکی دروست کردنی کەناڵی شامیران دەگێڕێتەوە، هەروەها نیشان دەدات کە خەڵک چۆن زۆر ماندوو بوون بۆ ئەوەی دەریاچەی وان وشک نەبێتەوە:

شامیران، شامیران، شامیران،
ماڵی باوکی شامیران،
ئاومان هێنا بۆ دەریاچەی وان،
ماڵی باوکی شامیران،
ماڵی باوکی شامیران،
لە ژێر هەر ستوونێکدا سەد پارچە زێڕ دانرابوو...

شامیران چیرۆکێکی ئاوە کە 2800 ساڵە تا ئەمڕۆ دەگێڕدرێتەوە... هەروەها ئەم کەناڵە درێژییەکەی 51 کیلۆمەترە و مێژوویەکی 2800 ساڵەی هەیە. لە پاییزئاوا سەرچاوەی گرتووە و دەڕژێتە دەریاچەی وان. لە دەشتی پاییزئاوا دەست پێدەکات، و ئاوی شیرین دەگوازێتەوە بۆ دەشتی وان، کە پایتەختی شانشینی ئورارتو لەوێ بووە. **«کەناڵی شامیران تۆڕێکی ئاوی چالاکە.»**
(2023 Emel)

چ گۆڕانییەک دەزانن باسی ئاو دەکەن؟

لە نێوان دیجلە و فورات، یەکێک لە شارستانییەتە پێشکەوتووەکانی جیهان لەوێ ژیایە. سیستەمی ئاودێری کەناڵەکان، ئەوکات وەک ئێستا، ڕۆڵێکی گرنگی لە کشتوکاڵدا هەبوو.
ناوچەکە بە شێوەیەکی سروشتی ئامادەکراوە بۆ ئەوەی ڕووبارەکان تێیدا تێپەڕن، وەک لەم تورە چەمانە ئاماژە پێدەدەن.

دەشڵێت بەڵام بەهۆی ئەمەوە زۆرجار زیان ڕوودەدا. بۆ سودوەرگرتن لەو زەوییە بەپیتانە، خەڵک سیستەمێکی کەناڵیان دروستکرد بۆ ئاودێریکردنی زەوییەکانی خۆیان، یان بۆ گواستنەوەی ئاو بۆ دەریاچەی وەک دەریاچەی وان یان ورمێ بۆ ئەوەی نەهێڵن وشک ببنەوە.

چ گۆرانییەکی پەیوەست بە ئاوەوە پێویستە بکێڕدرێتەوە؟

6. توزیک، تولکە، ترشک لە بناری میراد

دوای توانەوەی بەفرەکە، هەندێک لە خانمان کۆدەبنەوە بۆ کۆکردنەوەی تۆزیک، تولکە ، تێرشک و گیا دەرمانییەکانی تر.

- ئەم سروشتە لە منداڵیمەوەیە، ئێستا تولکە کۆدەکەمەوە، کە گیایەکی دەرمانییە کە داپیرەم فێری کردم، ژنان دەتوانن تولک وەک چا بیخۆنەوە. بەفر دەبارێت. پاشان دەتوێتەوە و نزیکەی شەش هەفتە دوای نەورۆز، خەڵک دەست دەکەن بە بینینی یەکەم گەڵای تولکە. لە مانگی حوزەیران پێش ئەوەی تولکەکان سەوزی کاڵ بن، گەڵاکانیان کۆدەکەینەوە. ئێمە لەو گەڵایانە چا دروست دەکەین. بۆ خانمان لە کاتی سوڕی مانگانەدا، و بۆ خانمانی دوای منداڵبوون، تولکە سودێکی زۆری هەیە...
بۆ گیا دەرمانی وەک ئەمانە پێویستە زستان دەوڵەمەند بێت بە بەفر، وەک چۆن لە ڕابردوودا هەبووە. ماوەی 33 ساڵە دەزانین کەی و لە کوێ بەفر دەبارێت و کەی دەتوێتەوە و چۆن ئاوی شیرین لە ژێر زەویدا دەڕژێت.

"ئێستا نازانین: ئایا بەفر دەبارێت؟ ئایا دەمێنێتەوە؟
ئایا ئەم ڕەوتە لە ساڵانی داهاتوودا بەردەوام دەبێت؟
ئایا لە داهاتوودا هێشتا دەتوانین گیاکانمان لێرە کۆبکەینەوە؟"
(2020 Cemîle)

دەتوانین گۆڕانکاری لە سووڕی کاتدا چاودێری بکەین و ئەمەش لە ڕێگەی ڕووەکەکانیشەوە نیشان دەدرێت.
کاتێک لە ژێر زەویەوە دەست بە گەشەکردن دەکەن و دواتر سەرهەڵدەدەن، بۆ نموونە تۆوەکانیان دەگەڕێنەوە سەر خاک و وەرزەکانمان لە ڕێگای ئەوان دیار دەبن.

کام ڕووەک دەناسیت کە کۆتایی زستانی سەخت و سەرەتای بەهار دیاری دەکات؟
تا ئێستا گیاتان کۆکردۆتەوە بۆ دروستکردنی چا؟

7. چاندنی نەمام لە کەناری ڕووباری دیجلە -ئاوەکەمان ئارەزووی کام درەخت دەکات؟

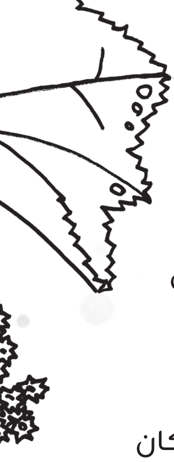

پەرەسەندنی گۆڕانی کەشوهەوا لەلایەن منداڵانی ناوچەی بچووکی خانکێ لەسەر ڕووباری دیجلە چاودێری دەکرێت:
ئاوی ڕووباری دیجلە بەردەوام لە کەمبوونەوەدایە.

جا چ چاندنی نەمام بێت لە باخچەی بچووکدا، پاراستنی کەنارەکانی ڕووبارەکان بێت یان بناری شاخەکان، دەستپێشخەرییە بچووکەکانی ژینگەیی لە هەموو شوێنێکدا سەرهەڵدەدەن. دارە بەناوبانگەکانی وەک جۆرە جیاوازەکانی بەڕۆ بە خۆشەویستییەوە لەلایەن کەسانێکەوە دەچێنرێن کە گرنگی بە سروشت دەدەن.

بەڕۆ درەختی دێرین لەم ناوچەیە، ئەم خاکە دەناسن، خۆشیان دەوێت، ڕەگی بەڕۆ ئەم خاکە دەناسێت، ئاوی کەم بەکاردەهێنن.
(Delband 2024)

بارو درەختێکی ئیندێمیکە (ڕووەکێکی ئیندێمیکی ناوخۆیی)، و لە سەرانسەری کوردستاندا ناسراوە.
منداڵانی خانکێ لە قوتابخانەکانیان نەمام دەچێنن.

وەک لە شیعری «ئەڤین»ی شێرکۆ بێکەسدا کە ئاو بە هەوڵدان و ڕاکردن بە زیندوویی وەسف دەکات، چاندنی نەمام لەم شوێنەدا وزەیەکی سۆزداری تایبەت هەڵدەگرێت.

هەروەک چۆن هەنگاوی عاشقێک بە هێمنی بەسەر فەزای دەوروبەریدا بڵاودەبێتەوە، گوێگرتن و چاودێریکردن دەبێتە جەوهەری خۆشەویستی ڕاستەقینە...

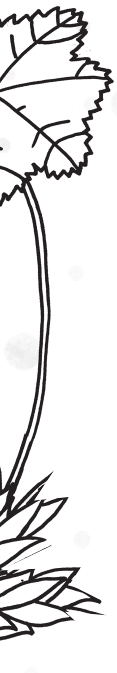

گوێم نا بە دڵی خاکەوە
باسی دڵداریی باران و خۆی بۆ کردم.
گوێم نا بە دڵی ئاوەوە
باسی خۆشەویستیی خۆی و
سەرچاوەکانی بۆ کردم.
گوێم نا بە دڵی دارەوە
باسی خۆشەویستیی خۆی و
کەڵاکانی بۆ ئەکردم.
کە گوێشم نا
بە دڵی خۆشەویستی خۆیەوە، ئەوسا:
باسی سەربەستی بۆ کردم!
(ئەڤینی - شێرکۆ باکس)

کام درەخت پێویستی بە ئاوی کەم هەیە؟
ئایا ئەم دارە دەتوانێت لە هەموو شوێنێک گەشە بکات؟
لە هەستەکانی تری خۆشەویستی، پۆستکارتێک دروست بکە کە ئاراستەی دارێک بێت،
لەسەری بنووسە و زانیاری لەسەر تایبەتمەندی جۆرێک لە دار لە ناوچەکەتدا کۆبکەرەوە:
گەڵای دارەکان چۆنە؟
ڕەگەکەی چۆنە؟
ئەو خاکەی تێیدا گەشە دەکات چۆنە؟
ئەو ئاوەی کە ئەم دارە خۆراک دەدات لە کوێوە دێت؟

8. ئایا ئەو وشانەت کۆکردۆتەوە کە پەیوەندییان بە باران و ئاوەوە هەیە؟

«لە دیجلە کە گوندێکی ژینگەی لە دەرەوەی شاری ئامەد، مندالآن دڵۆپی باران لەناو مەنجەڵەکانیاندا کۆدەکەنەوە».

(2024 Bişar)

دەیانەوێت بەم ئاوە باخچە بچووکەکانیان ئاو بدەن. هەروەها دارەکان لە نێو ئەو ڕووەکانەدان کە پێویستیان پێیەتی. دوای نەورۆز دەست دەکەن بە کۆکردنەوەی ئاو بۆ مانگەکانی داهاتوو.

لە ڕەوەندا مندالآن وشەی ئاو کۆدەکەنەوە و بە زمانێکی ناوخۆیی دەیاننووسن کە بۆ دڵۆپەکانی تری ئاو قەدەغەیە.

زمانەکەمان دەبێت لەگەڵ ئەم زمانە ئاوییەدا تێکەڵ بێت بۆ ئەوەی لە چەرخەکەیدا بسوڕێتەوە، و هەمیشە لەگەڵ دڵۆپە بارانەکاندا بگەڕێتەوە بۆ لای ئێمە.

لە هەر شوێنێک ئاستی ئاو دادەبەزێت، پێویستە ببینیت مندالآن خۆیان دڵۆپی باران کۆدەکەنەوە. ئەم خاکە بەپیت بێت، زمان و زانستی ژینگەییمان بەردەوام بەرەو پێشەوە بچێت.

چونکە ئاو دەیپارێزێت. چونکە ئاو ژیان دەبەخشێت.

کاتێک دەتەوێت شتێک دەربارەی ئاو بزانیت، گوێ لە چ سەرچاوەیەک دەگریت؟

بۆ نموونە کانیاو (کانی) دەتوانرێت بە شوێنێک هەژمار بکرێت کە ئاو لێیەوە سەرچاوەی گرتووە لەسەر ڕووی زەوی، یان شوێنێک کە ئاوی لێ کۆدەبێتەوە، وەک «نافورە»- و وەک وشەیەک، «بەهار» یان «سەرچاوە»ش دەتوانێت مەتافۆرێک بێت بۆ لێکدانەوەیەکی .هەمەلایەنەی زانین

ئەمە یەکێکە لە زۆرێک لە مەتافۆرەکانی پەیوەست بە ئاوەوە کە لە زۆرێک لە .زمانەکانی جیهاندا بەکاردەهێنرێن

ئایا هەندێک مەتافۆر و وشەی پەیوەندیدار بە ئاوەوە دەزانن؟

ئەفسانەی کانیاوی ڕووباری دیجلە و فورات لە ڕێگەی گۆرانییەوە لەم جوگرافیایەدا .دەگوازرێتەوە. ئەم گۆرانیانە لە بەرامبەردا دەبنە سەرچاوەی زانیارییە بەربڵاوەکانمان هەروەها ڕێوڕەسمەکان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر دەگوازرێنەوە. مندالآن بە گروپی بچووک کۆدەبنەوە، ”بۆکا بارانە“ (گۆرانی باران) پێکدەهێنن و دەیڵێنەوە، دەرگا .بە دەرگا دەڕۆن و گۆرانی دەگۆڕنەوە و دەیڵێنەوە

مندالآنی ناوچەی باتمان، وان، قامیشلۆ، ئامێدی، و ورمێ ئاواتەخوازن گۆرانییەکی باران .بڵێن و هەمووان بیڵێنەوە

بوکی ئێمە بارانی دەوێ
ئاوێنەی لاوانی دەوێ
دەرزی گەورەکچانی دەوێ
گەنمی دەچەلآنی دەوێ

وە لەگەڵ باران، بۆ ئەوەی نیعمەت بۆ ئەوانەی چاوەڕێی بەخێوکردنن. خەڵکی پەراوێزی ئەم جوگرافیایە نەریتی «بۆکا پارانێ» (بووکی باراناوی) دەزانن. ڕەنگە گۆرانییەکانیان جیاواز بێت، بەڵام داواکارییەکەیان وەک یەکە: بۆ ئەوەی باران ببارێت.

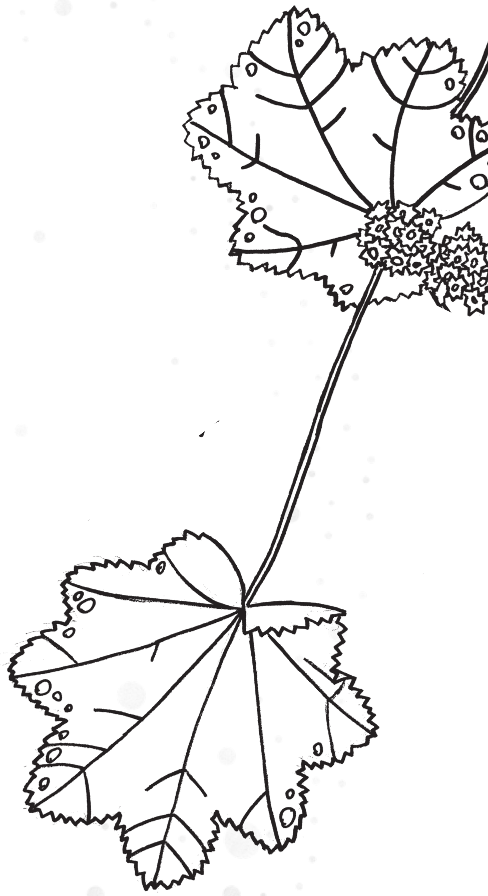

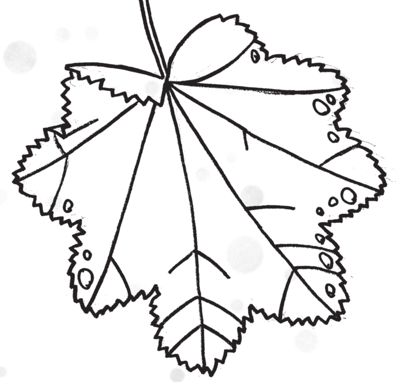

دەزانن «بۆکا پارانێ» چ جۆرە؟
حەز دەکەیت چ جۆرە گۆرانییەکی باراناوی خۆت بنووسیت یان بیڵێیتەوە؟
ئایا بەشی هەموو مرۆڤێک ئاو هەیە؟

کەمی ئاو تەنها لە کشتوکاڵدا دیار نییە، بەڵکو لە سەتڵی شین و بەتاڵی سەربان و لە تانکی مۆلیدە بەشەخۆراکییەکانیشدا دیارە. لە خانکێ، کەمپی دۆمیز، کەمپی نەورۆز/دێریک، کەمی ئاو نیگەرانییەکی گەورەیە.

ئایا دیجلە بە تەنیا دەتوانێت ئەم بارگرانییە هەڵبگرێت؟

9. خابور - زەوی ژینگەیی و لێشاوی ئاوی سرووشتی

«داری زەیتون، فستق، هەنار، جۆرە جیاوازەکانی سێو، قەیسی، جۆرەکانی ئەڵوەن، شەربەتی و دار لیمۆ... پێشتر لەم ناوچەیەدا دەچێنرا.»
(2020 Avşîn)

چەندین ڕووبار و چەمێکی وەک بالیخ و جاقجاق و خابور تەسک و لاوازی ڕژاو بوون. کاتێک باران دەبارێت چەمەکان دەڕژێن، بەڵام ئەگەر ئاوەکە نەگات، گوندی ئیکۆی ژنان، جینوار، ئاوی خواردنەوەیان نییە.
پەمپ پێویستە بۆ پەمپکردنی ئاو لە بیرەکانەوە، بەڵام ئێستا پانێڵی خۆر بەکاردێت بۆ دەرهێنانی ئاو لە چەند مەترێک لە ژێر زەوی، ئەمەش هەنگاوێکە کە بە دۆستی ژینگە و خۆبژێوی دادەنرێت. خانمان دەیانەوێت ئەو ئاوەی بە وردی دەرهێنراوە بۆ ئاودێریکردنی زەوییەکە بەکاربهێنن، بۆ ئەوەی بتوانن باخچەی بچووک و ڕووەکی دەرمانی ئاو بدەن.
تانکییەکی گەورە بۆ کۆکردنەوەی ئاوی باران دروستکرا و «شەهمەران» (هێمای مێینە لە ئەفسانەی ناوخۆییدا) لەسەری نەخشێنرا.

چەند ئاو لە ژێر زەویدا دەمێنێتەوە؟ چەند کات دەخایەنێت تا ئەم ئاوە ژێرزەوییە دروست دەبێت؟

لە جینوار بڕیاری چاندن درا، پشت بەستن بە تۆوی دێرین کە ئاوی کەمتر بەکاردەهێنن. سەرەڕای وشکەساڵی و ململانێ بەردەوامەکان، ژنانی جینوەر دەیانەوێت گوندەکەیان وەک فەزایەکی سەربەخۆی فێمینیست و ژینگەپارێزی بمێنێتەوە، هەروەها بەدواداچوون بۆ پرسیارەکانی قەیرانی ژینگەیی جیهانی دەکەن، لە هەمووی گرنگتر قەیرانی ئاو.

چ پرسیارێکی ژینگەیی جیهانی ڕووبەڕووت دەبێتەوە؟ وەڵامەکانی کۆمەڵگاکەت چۆن دەبینیت بۆی؟

10. ئایا ئاڤا سپی چی نوێمان بۆ دەڵێت؟

ئاڤا سپی (ئاوی سپی) لە دیوەکەی تری سنوورەکە یەکێکە لە سەرچاوەکانی ڕووباری جاقجاق. بەڵام جاقجاق وەک زۆرێک لە چەمەکانی تری تەسک بۆنێکی ناخۆشی لێ دەردەچێت، بەتایبەتی لە مانگە گەرمەکانی هاویندا.
ڕووباری جاقجاق بە لێکۆڵینەوەی مەیدانی چاودێری دەکرێت.
بەڵام کێشەی سنوورە سیاسییە چارەسەرنەکراوەکان ڕێگری لە پەرەپێدانی ڕێگەچارەی بۆ بۆنی ناخۆش بەردەوام دەکات و ڕێگری لە ڕۆیشتنی ڕووبارەکان دەکات.

«ئاو وەک ئامرازێکی گوشار لە نێوان وڵاتان بەکاردەهێنرێت و لەڕووی سیاسییەوە دەقۆزرێتەوە، وەک کەسێک کە لە ڕۆژاڤا دەژیم، بەدەست ئەم ئیستغلالکردنی سیاسییە ئاوەوە دەناڵێنم».
(2024 Mîdya Stêrk)

ئاوی پیس و پاشماوەی ڕووبارەکە دەبێتە نیگەرانییەکی سەرەکی بۆ ژنان. ئەوان بەدوای چارەسەردا دەگەڕێن و داوای دەکەن:

«ئاوە پیسبووەکانی سەرەوەی ڕووبارەکە بەرەو چەمی جاقجاق دەڕوات، و لەوێشەوە بۆ خابور... بە ڕادەیەک کە خەڵک دەستیان کردووە بە دانانی ناوی خۆی بەو ڕووبارە پیسبووە. بەڵام ڕووبارەکەی سەرەوەی ڕووبارەکە، پێش ئەوەی بچێتە ناو شارەکەوە، هێشتا بە "ئاڤا سپی" (ئاوی سپی پاک) ناسراوە.»
(2022 Bêrîvan)

ژنان ئەوان بەدوای چارەسەردا دەگەڕێن و داوای دەکەن:
«ڕووباری جاقجاق بۆنی ناخۆشی هەیە! وەک هەر ڕووبارێک پێویستە بە پاکی بڕوات».
کاتێک پاشماوە ژیانمان پڕ دەکات، هەوا دەگۆڕێت بۆ ژەهر، نەخۆشیەکان بەهۆی پیسبوونی ڕووبارەکانەوە بڵاودەبنەوە، دادپەروەری لە کوێیە؟
ئێمە دەنگی ڕووبارەکانین!... چارەسەرێکمان دەوێت بۆ کێشەکانمان!... وەرە، لەگەڵمان بن لە دۆزینەوەی ئەم چارەسەرە!
کێ گوێمان لێدەگرێت؟

(2024 Mona)